

ВНУТРІШНЬОТЕКСТУАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ І КАТЕГОРІЯ ПЕРСОНАЛЬНОСТІ В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ МИХАЙЛЯ СЕМЕНКА

У статті, виконаній в руслі досліджень «граматики поезії», розглядаються деякі граматико-стилістичні особливості художньої мови М.Семенка, одного з чільних представників українського футуризму, і в цьому зв'язку висвітлюються деякі загальні проблеми реалізації дейктичних категорій граматики в поетичному дискурсі.

Ключові слова: Михайль Семенко, поетична мова, граматична особа, персональність, внутрішньотекстуальний суб'єкт, суб'єкт мовлення, суб'єкт сприйняття.

Лінгвістичне вивчення поетичної мови Михайля Семенка становить інтерес із багатьох причин. Однією з них є належність Семенка як футуриста до так званої урбаністичної поезії, яка на загал є мало представленою в українській літературі (іншим її видатним представником, передусім в останній період своєї творчості, був Б.-І . Антонич); недостатньо вивченими є мовно-стилістичні особливості творів українських авторів цього спрямування. У теоретиколінгвістичному плані твори цього поета містять непересічної ваги матеріал для вивчення такої актуальної проблеми антропоцентрично зорієнтованих студій, як текстуальна реалізація глибинних функціонально-граматичних категорій дейктичного характеру (персональність, темпоральність) у вторинному для них дискурсивному контексті, якими, зокрема, є мовні й позамовні, але водночас і мовно релевантні, риси внутрішньотекстуального суб'єкта ліричного дискурсу і співвідносних із ним граматичних категорій.

З цією метою ми проаналізуємо текст одного невеликого поетичного твору, а саме вірша Михайля Семенка «Осінні скрипки (Poème triste)» із його циклу «Дев'ять поем», створеного 1918 р.¹ Доцільність саме такого вибору впливає з відповідного характеру цього твору: як зазначає дослідник українського футуризму О. Ільницький, «Дев'ять поем» не були такими суб'єктивними й егоцентричними, як попередня Семенкова творчість; у них поет приховував своє обличчя, уникаючи писати від першої особи й подаючи натомість відсторонено безособовий опис міського життя².

У цьому вірші власне граматичне вираження отримали лише 3-я, а також і 2-а особа, його ліричний суб'єкт не представлено тут «прототиповим» граматичним чином, за допомогою 1-ї особи. Водночас семантику 3-ї особи не можна вважати тут функціонально однорідною, оскільки в ряді випадків її вживання пов'язане з непрямую маніфестацією категорії ліричного суб'єкта.

¹ Приклади наводяться за виданням: *Семенко Михайль*. П'єро кохає.— К., 1993.— С. 84–85.

² *Ільницький О.* Український футуризм.— Л., 2003.— С.274.

перспективою, які є підґрунтям подібної специфічної множинності й визначають саму її можливість і специфіку.

Іншим, конкретнішим, висновком може бути той, згідно з яким внутрішньотекстуальна мовленнєва реалізація літературного суб'єкта, тобто представлення внутрішнього світу твору виключно через мову цього суб'єкта, є лише одним з можливих варіантів такого представлення. При цьому видається, що за своєю логічною структурою відмінність між даним і альтернативним варіантами відповідає характерові привативної опозиції — у тому сенсі, що альтернативою такого виключно локутивного представлення може бути не так його нелокутивність, як, радше, його немаркованість у плані належності до локутивного модусу. Інакше кажучи, одним полюсом тут є маркована репрезентація ліричного суб'єкта, співвідносна з тим чи іншим (і, звичайно, не обов'язково саме усним) позахудожнім мовнокомунікативним жанром, іншим натомість є той, коли мовне представлення згаданого суб'єкта не тільки є невідзначеним у цьому плані (зокрема у плані належності до усного чи писемного мовлення), але й позамовний предмет представлення (точніше, сприйняття чи переживання цього предмета літературним суб'єктом) ніби настільки виходить наперед, що витісняє мовну форму свого вираження; стосовно цієї відмінності пор. думку Ю. М. Лотмана, висловлену ним у зв'язку з одним із функціонально значущих типів авторської нарації в «Євгенії Онєгіні», а саме з авторською оповіддю про авторську оповідь: «Виникає структурна гра не лише між різними видами “чужого” й авторського слова, але й між різними рівнями нарації: від рівня, де нарація є настільки зливаю з предметом, про який вона оповідає, що вона робиться повністю нейтральною, непомітною, ніби прозорою, до рівня, де сама нарація стає об'єктом оповіді й набуває цілковитої автономності й усвідомленості»¹⁷. Корелює подібне представлення, очевидно, з таким способом уживання мовних одиниць, який є максимально зорієнтованим саме на цей предмет, його сприйняття й переживання і, отже, співвідноситься з позицією, чи роллю, спостерігача, з одного боку, а з другого, є максимально відстороненим від позиції і ролі мовця. Цілком припустимим є й коливання між цими двома модусами, яке може бути різним за своїм масштабом, охоплюючи більші або менші фрагменти тексту й навіть допускаючи їхнє взаємонакладання, тобто одночасну реалізацію.

S.S.YERMOLENKO

TEXT-INTERNAL SUBJECT AND CATEGORY OF PERSONALITY IN MYKHAYL' SEMENKO'S POETIC LANGUAGE

Belonging to «grammar of poetry» research, the article analyzes some peculiar grammatical-stylistic features of the poetic language of Mykhayl' Semenko, a leading Ukrainian futurist, and also discusses more general problems of deictical grammar categories' realization in poetic discourse.

Keywords: Mykhayl' Semenko, poetic language, grammatical person, personality, text-internal subject, speech subject, perception subject.

¹⁷ Лотман. Ю. М. В школе поэтического слова: Пушкин, Лермонтов, Гоголь.— М., 1988.— С.56; докладніше про це див.: *Yermolenko. S. S. Person in artistic discourse // Мовознавство.— 2015.— № 3.— С. 23–32.*